

Крупка Л. О.

Рівненський державний гуманітарний університет

**РОМАН СОФІЇ АНДРУХОВИЧ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ»
ЯК РОДИННИЙ НАРАТИВ**

У статті на прикладі роману Софії Андрухович «Фелікс Австрія» досліджуються особливості моделювання родинного нарративу. Показано широке тло деталей приватного життя, що наповнює оповідь додатковими емоційними контекстами. Основну увагу зосереджено на дослідженні інваріантів родини в художній структурі роману. Для цього проаналізовано складні міжособистісні стосунки героїв, які перебувають у сімейних і любовних зв'язках.

Зроблено акцент на особливостях внутрішнього світу головної героїні роману, яка намагається віднайти своє місце в житті, її почуттях та емоціях. Стефа – тип нестабільної особистості, що виявляє нетерпимість і здатна до різких реакцій. Широке коло інтересів і романтична натура дає їй змогу відмежуватися від буденності й рутинних обов'язків. У ретроспекції розповідається її життєва історія: польська шляхетська родина Ангера приймає дитину – русинку Стефанію Чорненко – у свій дім і ставиться до неї як до члена сім'ї. З розвитком сюжету внутрішній світ Стефи стає все більш амбівалентним: з одного боку, мрія – мати власну родину, з іншого – неспроможність залишити панський дім, де її люблять і цінують. Складний шлях суперечностей і дитячих страхів не дають змоги головній героїні налагодити особисті стосунки і стати щасливою. Саме постать Стефи виявляється ключовою в переосмисленні традиційної моделі сімейного життя, оскільки вона, формально займаючи місце служниці в родині Сколиків, фактично перебирає на себе роль господині. Відповідно, увиразнюється своєрідний трикутник, де за любов Анелі змагаються її чоловік і подруга, а коли в родині з'являється прийомна дитина, то ситуація ще більш ускладнюється. Сюжетна лінія стосунків Стефи й отця Йосипа набуває психологічної гостроти, коли виявляється, що, навіть перебуваючи у шлюбі, він не втратив інтересу до Стефи, і перед закоханими постає непростий вибір. Загалом варто зауважити, що головна героїня не інтегрована в жодну родинну структуру, оскільки традиційні ролі чоловіка і дружини виконують інші персонажі. Натомість історія Стефи та єврейського хлопця розкриває перед жінкою перспективу проживання власного життя, у якому вона не претендуватиме на чуже місце.

Ключові слова: родина, жінка, стосунки, дім, історія, кохання.

Постановка проблеми. Роман Софії Андрухович «Фелікс Австрія» кардинально відрізняється від попередніх творів письменниці. Феміністичні прийоми, які стали основою для скандальної слави молодої авторки, її прагнення створити інтимну біографію жінки в новому творі залишаються на першому плані. Письменниця використала форму родинного роману, щоб оновити оповідь про минуле, збагатити історію детальними характеристиками приватного життя, наблизивши її до сучасного емоційного сприйняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про роман Софії Андрухович «Фелікс Австрія» говорять багато вітчизняних літературознавців. Так, дослідник Ярослав Поліщук у книзі «Гібридна топографія» підкреслює, що письменниця створила «повноцінний колорит місця і часу», таким чином стала «магом, що потрапить втягнути читача у вир романної акції й заволодіти його

увагою» [5, с. 86]. Літературознавець Євген Станісевиц у статті «І один у полі воїн» зауважує, що роман «Фелікс Австрія» – це історія про «вічну та непорушну» імперію, яка заражає людей вірусом не менш смертоносними, ніж війна» [6]. Письменник Владислав Івченко в статті «Фелікс Австрія» називає головну героїню «трудящою» та «причинною», яка «розривається між куховарством та серцевими хвилюваннями» [4].

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати спектр родинних стосунків у вимірі приватного життя Галичини XIX століття.

Виклад основного матеріалу. Софія Андрухович не має на меті реалістично відобразити життя й побут галичан. Письменниця ілюструє сучасні тенденції в літературі пошуку нової мови оповіді, наповнюючи її діалектом, сленгом і професійною лексикою.

Авторка намагається знайти оригінальний підхід до трактування матеріалу, вибудувати

стратегію компромісу між традицією та новизною. Вона створює нову історію Галичини. Саме галицька проза асоціюється з творами Андрія Садомори, Юрія Винничука, Тараса Прохаська, Надії Мориквас, у яких відображається українська версія минулого цього регіону.

У романі відбувається переосмислення традиції, що базується на оновленні художнього письма. Це стосується передусім зміни традиційної техніки оповіді, що часто використовувалася романістами Європи та Америки у ХХ столітті. Відхід від традиції дає змогу створити новий тип роману, наповнений модерними тенденціями високої культури. Постмодерний роман є глобальним явищем, котрий включає родову пам'ять, приватні таємниці та любовні історії.

Софія Андрухович уміло будує оповідь, надає їй психологічного відтінку. Роман наділений детальними індивідуальними описами, що виділяє його з-поміж багатьох інших творів сучасної української прози. Прискіплива увага до опису елементів побуду деталізує оповідь і робить її пластичною та гнучкою.

У романі «Фелікс Австрія» виразно проявляється гендерний аспект. Родинна історія, що проєктується від героїні-оповідача, наділена індивідуальною психологічною характеристикою. Головна героїня роману наділена надмірною емоційністю й різким характером. Стефанія Чорненька, яка служить при багатій сім'ї, виявляє свою поривчастість і здатність до перебільшень. Письменниця намагається надати своєму персонажу рис типового жіночого героя. Та, незважаючи на це, разом із манірною шляхтянкою Аделею, вони створюють гармонійний дует, де поєднується приязність і вірність із ревностями, інтригами та суперництвом. Емоційність і непоступливість характерів головних героїнь зумовлює напруженість оповіді, де жіноча вибуховість вряди-годи проривається назовні. Та все ж ця непередбачуваність жіночих образів створює цікавий план самого твору. Чоловіки, у свою чергу, зображуються млявими та позбавленими цікавих рис. Це стосується доктора Ангера, Петра та Йосифа.

Найголовніші події в романі відбуваються в просторі дому. Усе, що відбувається в житті цієї локації, формується у світосприйнятті служниці Стефи. Вона намагається знайти застосування своїм здібностям, що виражаються у сфері гастрономічних інтересів героїні. Стефа перебуває у вимірі дому, який стає для неї надійним і затишним місцем, її «маленьким світом», що врятує її від «світу великого». Цей будинок стає для неї рідним. У ньому

все є незмінним, таким, як звикла це бачити Стефа. Петро розповідає Стефі про значення дому й усіх його елементів для життя людини: «Те, у чому ми живемо, – будівлі, одяг, меблі, посуд, може не тільки служити нашим потребам. Водночас вони не конче мусять бути такі дорогі і прекрасні, що перед ними маліш і скручуєшся, як опалий лист. Усі ці предмети здатні бути продовженням думок і почуттів, розмовою, запитанням, твоєю власною відповіддю. Але найкраще – їхня необов'язковість. Адже зовнішнє буяння все одно зводиться до однієї-єдиної точки, якою ти є. Точки, що тяжіє до порожнечі» [1, с. 52].

Образ дому ототожнюється зі сприйняттям світу головної героїні. Прагнення знайти своє рідне місце стало для неї метою всього життя. Воно пов'язано з її мрією про велике щастя: «Моя воля повернулася до мене. Я навіть відчула приплив бадьорості та веселощів, що трапляється зі мною не так часто. Стефцю, думала я, берися до роботи, зготуй таких ливів, щоб панство від того смаку тарілки поз'їдало. Влаштуй їм таку гостину, щоб панотець пошкодував, що не ти стало його жоною, думала я і шкірилась сама до себе, хвацька та брава, відчуваючи, як вогонь нетерпінням розгорається в руках і в попереку, як мені вже хочеться братися за приготування, аби все було досконало» [1, с. 72]. Та все ж Стефа – лише служниця, і всі бажання про дім із близькими людьми залишається чимось далеким і нездійсненим. Внутрішній світ головної героїні роздвоєний. Вона залишається створювати затишок у будинку, де все підпорядковується її волі. Та все ж не залишає думки створити власний приватний простір.

Крім того, дім у романі «Фелікс Австрія» ототожнюється не лише з будинками, вулицями та парками, а й через образ цілої історичної доби. Імперія намагається вистояти проти суспільних змін ХІХ століття. Подолати всі труднощі та досягти нового рівня процвітання. Саме імперія виступає в романі домом для всіх її мешканців: «Фелікс Австрія» – це все стара добра Дунайська монархія, щаслива імперія старенького Франца-Йосифа, що, попри всі суспільні бурі неспокійного ХІХ століття, утримує рівновагу та потроху рухається в бік загального добробуту й блага» [5, с. 75]. Під непримітним зовнішнім виглядом будинку приховано бурхливий світ пристрасті, конфліктів та інтриг. Але також тут панує стан спокою та щастя.

Роман Софії Андрухович «Фелікс Австрія» складений із великої кількості різноманітних життєвих колізій. Чільне місце в цьому переліку займає

ють любовні конфлікти. У романі відбувається видозміна любовного складника, який із романтично-ідеалізованого переходить у розряд «любові як боротьби». Таким зв'язком і поєднанні Стефа та Аделя. Їхня доля поєднана спільним вихованням і дружбою. Але пізніше це переростає в щось більше, ці жінки доповнюють одна одну. Водночас страждають від неможливості жити окремо. Кожна з них шукає пояснення цій прив'язаності.

Стефа знаходить відповідь у служінні близьким людям і тим самим пояснює сенс свого існування: «...Життя – для того, щоб служити Богу. У цьому найбільша радість і єдиний сенс. Людина – створена за образом і подобою Господа. Служачи людині, ти служиш Богові» [1, с. 225]. Вона відчуває свою відповідальність перед Аделею, прагне стати для неї охоронцем і покровителькою.

Софія Андрухович має на меті дослідити нижній світ жіночої чутливості через стосунки Стефи й Аделі. Зобразити роздвоєний характер особистості Стефи, світ її взаємин з Аделею і ставлення до чоловіків. Особливу увагу письменниця зосереджує на уявленні жінки про світ і саму себе. Це питання розглядається в гендерному аспекті пізнання світу жінкою. Доцільними у цьому контексті будуть слова Джона Бергера з книги «Мистецтво бачити» (1972): «... Характер присутності жінки виражає її власне ставлення до себе й визначає, що з нею може або не може бути зроблено. Її присутність виражається в її голосі, жестах, оцінках, висловлюваннях, одязі, в обраному оточенні, смаку; насправді буквально все, що вона робить, впливає на характер її присутності. Бути присутньою настільки властиво жінці, що чоловіки схильні сприймати її присутність як певну, так би мовити, фізичну еманацию, свого роду тепло, або запах, або ауру» [3, с. 54]. У романі це виявляється через надмірну увагу Стефи до дрібниць, які проектуються через поведінку та вчинки героїні. Вони допомагають зрозуміти світ почуттів і прихованих емоцій Стефи.

Відносини між Стефою та Аделею зображуються через цілий пласт різного роду суперечностей. У кожній із цих жінок є своє індивідуальна система цінностей, соціальних, конфесійних і національних. Протягом роману Стефа намагається зробити складний життєвий вибір: залишитися з Аделею чи покинути дім. Та все ж головна героїня перебуває в епіцентрі інтриги, що відбуваються в цьому домі, від прийняття свого призначення служити Аделі до усвідомлення марності й безперспективності цих стосунків. Стосунки Стефи й Аделі, котрі беруть початок із

дитинства цих жінок, на перший погляд є гармонійними та самодостатніми. Письменниця розкриває перед нами широке полотно дружніх стосунків двох кардинально різних людей. Поєднує два світосприйняття, які створюють цілу систему колізій цих персонажів. Ці світи не спроможні гармонійно поєднатись один із одним. Причиною цього стають дитячі страхи та комплекси, котрі в дорослому житті переносяться у сферу любовних ревностів до чоловіків – чи до чоловіка Аделі Петра, чи до отця Йосифа. Жінки намагаються позбавитися цих деструктивних стосунків і звільнитися від упереджень. Сам роман певною мірою сприймається як спроба показати історію дружби жінок, від початку й до її завершення. Як Стефа, так й Аделя відчувають готовність відпустити один одну та завершити цей зв'язок.

Софія Андрухович історією стосунків Стефи й Аделі порушує досить не просте питання жіночої дружби – «сестринство» як один із виявів любові, який виражає душевну єдність двох жінок. Стефа у своїй простоті та щирості кардинально відрізняється від манірної та малоемоційної Аделі. Гаряча й емоційна вдача протистоїть стриманості та цілковитому спокоєві. Це поєднання різних характерів створює основу для різного роду колізій. Стефа намагається бути спокійною, стримуючи внутрішнє напруження через складну життєву ситуацію: «Я вже навчилась бути мудрішою. Раніше допитувалась, що не так, вислухала її нарікання, ображалась, плакала, просила пробачення. Ці взаємні потоки лились на нас нескінченно, впродовж багатьох днів. Доктор не знав, що з ними робити: не допомагали ні благання, ні подарунки, ні погрози. Іноді ми робили вигляд, що дійшли згоди, а потім серед ночі, лежачи поруч в одному ліжку, починали все від початку: ще безжальніше, ще затятіше, ще безнадійніше» [1, с. 73]. Вона намагається вийти з кризи шляхом розриву з попереднім життям і пошуку нових орієнтирів. Історія стосунків Стефи й Аделі прирівнюється до життєвої картини в австро-угорському суспільстві.

Стефа в ролі оповідача зображена гармонійно та витончено. Так авторка намагається розкрити всі особливості свідомості головної героїні. Вона робить спробу дослідити внутрішній світ Стефи. Головна героїня натхненно дбає про щоденний комфорт, виконуючи рутинну роботу із задоволенням і старанням. Крім того, що не характерно для простої служки, виявляє риси індивідуального світогляду. Стефа наділена природною допитливістю, яка протиставляється набутій в освітніх закладах освіченості Аделі. Софія Андрухович

зображує Стефу у вимірі її щоденного побуту. Куховарство, прибирання, обслуговування гостей – це і є обов'язки служниці Стефи. Це і є її основне заняття – створювати комфортну атмосферу в домі.

Стефа потребує вірити в різноманітні ірраціональні речі та події. Її творча натура намагається знайти вихід із реальності, стати ближчою до світу уяви та сну. Саме тому головна героїня так захоплюється випадковим гостем, магом Ернестом Торном. У романі цей герой є втіленням такого бажаного для Стефи світу ілюзії та чарів. Але талант Торна як знаменитого ілюзіоніста має також інший бік. Ернест – це образ хитрості й підступності. Його вміння вводити людей в оману стало основою його успіху.

Ернест Торн за допомогою магії маніпулює свідомістю людей, даючи їм те, що вони хочуть отримати, – ілюзію й обман. «Люди бачать саме те, що хочуть. Люди щасливі обманюватись. Забери у них ілюзію – і вони рознесуть весь світ на друзки: повені, пожежі, нещастя. Лише на ілюзії, на обмані себе тримається земний порядок...» [1, с. 175]. Чоловік уводить в оману суспільство, має владу над цілим натовпом наївних людей.

У свідомості головної героїні відбувається протистояння між двома світами: реальним і вигаданим. Стефа, незважаючи на ілюзорність і фальшивість реальності, здатна щиро вірити. Ця віра дає їй відчуття любові: «Любов – це єдиний вияв магії у цьому світі, схожому на холодний годинниковий механізм. Без любові всі ті металеві коліщатка швидко заржавіли б і покришилися» [1, с. 181]. Але роздвоєна особистість Стефи не дає їй змоги відчувати задоволення від любові. Широкий спектр її емоції змінюють одна одну: розчарування, самобичування, напади ревності і безнадії. Суперечлива сутність характеру Стефи не дає можливості читачу зрозуміти, де героїня є сама собою, а де грає не свою роль.

Головна героїня протягом роману намагається зрозуміти себе, розібратися у своїх почуттях. Авторка на прикладі Стефи робить спроби зобразити жінки у світі її власних емоцій, створює модель людини, котра тонко відчуває життя, наповнена безапеляційною вірою. Образ головної героїні розділений на декілька різних особистостей. Саме тому вчинки Стефи не характеризуються послідовністю, нелегко зрозуміти, коли вона щира, а коли виявляє манірність, що характерно образу Аделі. Чітко характеризує таку поведінку дівчини Бергер: «Жінка повинна постійно спостерігати за собою. Вона практично весь час носить із собою образ самої себе» [3, с. 54].

Незвичайним любовним епізодом у романі є історія стосунків Стефи та єврея. Молодий чоловік, котрий зацікавився Стефою, пропонує їй поїхати з ним і кардинально змінити своє життя. Та все ж головна героїня проявляє свій суперечливий характер і відмовляє чоловіку. Неспроможність покинути будинок Ангера, з одного боку, і пошук «себе» – з іншого, не залишають Стефі можливості змінити своє життя.

Суперечливим і заплутаним також є світ любовних стосунків Стефи. Зокрема, саме чоловіки, з якими контактує головна героїня, зображенні безініціативними та скромними, на відміну від емоційних та активних жінок.

Петро, чоловік Аделі та господар дому доктора Ангера, показаний, як творча особистість. Він художник, котрий залишає за собою окреслений простір для мистецтва. Стосунки Петра й Аделі є гармонійними, вони становлять відображення цілісності Австро-угорської імперії.

Не надто докладно розповідається й про доктора Ангера. Чоловік, благородного походження, стає опікуном для Стефи й виховує її як рідну доньку. Він піклується про Стефу, дає дах над головою та робить її частиною своєї сім'ї. Доктор розуміє важливість цієї дівчини для його родини, зокрема для Аделі.

Значна частина роману присвячена стосункам Йосифа та Стефи. Він відмовився від бажаної й престижної професії лікаря і стає звичайним греко-католицьким священником. Стосунки Йосифа і Стефи – це світ емоцій і внутрішніх переживань обох цих героїв. Письменниця дає широке тло для емоційності, котра залишається не реалізованою через невпевненість персонажів. Історія кохання, що формується на усмішках, поглядах, переростає у зв'язок між цими людьми. З великою емоційністю описано першу зустріч Стефи та Йосифа: «Я стояла повністю беззахисна й розчакхнута, як видобута зі ступок мушлі устриця (такі висилав хтось докторові Ангерові й Остенди, у бляшаних пушках) – і кожен, хто хотів, міг бризнути на мене соком цитрини. Усе, чим я була насичена, виявилось на виду в мого старого-нового знайомця, все він бачив у мені, ніщо не ховалося від цих очей. Але найдивовижніше – мені й не хотілося від нього нічого ховати. Бо погляд – м'який, заспокійливий, теплий – доторкався до мене (без найменшого натяку на огидну тілесність), приймав повністю» [1, с. 81]. Спокій і пересічність Йосифа поєднуються з активністю й жіночою чутливістю Стефи, створюють простір для романтичної історії.

Стосунки між героями роману набувають не лише почуттєвого, а й міжнаціонального характеру. Суперечливість відносин ілюструє тезу про «щасливу Австрію», що об'єднує різні нації та їхні ідеї. Стосунки русинки Стефи та її шляхетної родини, яка прийняла її як рідну. Або дружба доктора Ангера й владики Андрея, які входять у низку міжконфесійних стосунків. Український сегмент органічно вписується у світ старої Австрії. Та все ж залишається національна ієрархія, котра входить у сферу публічних відносин. Таким є поборюване ставлення німця Ангера до русина Петра, котрий має на меті одружитися з його донькою Аделею. Але не в усіх сферах життя є саме таке ставлення до українства з боку польської шляхти. Це стосується неможливості здобути фах лікаря Йосифу Рідному через жорстку національну ієрархію. Також із цієї причини Стефа неодноразово відчуває зверхнє ставлення

через свою національну належність до східноєвропейських «варварів».

Висновки і пропозиції. Отже, територія старої Австрії – це місце пристрасті, життєвих драм і суперечливих міжнаціональних стосунків. Тихе провінційне місто живе своїм розміреним життям. При ближчому знайомстві з локусом міста читач позбавляється ілюзорного сприйняття Станіслава як безтурботного та щасливого міста. Письмениця відтворила на сторінках роману напружену родинну історію, у якій є місце любові та шаленим пристрастям. Широке коло пристрастей, якими наповнений роман, зображує складну природу людини, що залежна від своїх емоцій і почуттів. Софія Андрухович створює атмосферу місця і часу, вибудовує розгалужену мережу родинних зв'язків і переносить універсальні думки про світ людських почуттів на героїв старого провінційного міста.

Список літератури:

1. Андрухович С. Фелікс Австрія. Львів : Видавництво Старого Лева, 2014. 288 с.
2. Андрухович Ю. Дезорієнтація на місцевості: спроби. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2006. 128 с.
3. Бергер Дж. Искусство видеть / пер. с англ. Е. Шраги. Санкт-Петербург : Клаудберри, 2012. 184 с.
4. Івченко В. Фелікс Австрія. URL: <http://litakcent.com/2014/10/03/feliks-sofija/>.
5. Поліщук Я. Магічна сила дому (роман «Фелікс Австрія» Софії Андрухович). *Гібридна топографія. Міся і не-міся пам'яті в сучасній українській літературі*. Чернівці: Книги – XXI, 2018. С. 61–86.
6. Станісевич Є.І один у полі воїн. URL: <http://litakcent.com/2014/09/19/i-odyn-u-poli-vojin/>.
7. Станісевич Є. Фокусник поїхав, критика лишилася. URL: <http://litakcent.com/2014/10/10/fokusnyk-rojihav-krytyka-lyshylasja/>.

Krupka L. O. THE NOVEL BY SOFIA ANDRUKHOVYCH “FELIX AUSTRIA” AS A FAMILY NARRATIVE

The article examines the peculiarities of family narrative modelling on the example of the novel by Sofia Andrukhovych “Felix Austria”. The wide background of details of private life is shown, which fills the story with additional emotional contexts. The main focus is on the study of family invariants in the artistic structure of the novel. In order to achieve this, the analysis of the complex interpersonal relationships of the characters in family and love relationships was conducted.

Emphasis is placed on the peculiarities of the inner world of the main character of the novel, who is trying to find her place in life, her feelings and emotions. Stefa is a type of an unstable personality that shows intolerance and is inclined to sharp reactions. Her wide range of interests and romantic nature allows her to distance herself from everyday life and routine responsibilities. Her life story is told retrospectively: the Polish szlachta family of Anger welcomes a Rusyn child, Stefania Chornenko, into their home and treats her as a member of the family. With the development of the plot, Stefa's inner world becomes more and more ambivalent: on the one hand – the dream of having her own family, on the other – the inability to leave the manor house, where she is loved and appreciated. The difficult path of contradictions and childhood fears do not allow the main character to establish a personal relationship and become happy. It is the figure of Stepha that turns out to be the key in rethinking the traditional model of family life, because she, formally being a maid in the Skolyk family, actually takes on the role of a lady of a house. Accordingly, a specific triangle is formed, where her husband and her female friend compete for Anelia's love, and with arrival of a foster child the situation becomes even more complicated. The storyline of the relationship between Stepha and Father Joseph becomes psychologically acute when it turns out that even while married, he has not lost interest in Stepha, and lovers are faced with a difficult choice. In general, it should be noted that the main character is not integrated into any family structure, as the traditional roles of husband and wife are performed by other characters. Instead of that, the story of Stepha and the Jewish boy reveals to the woman the prospect of living her own life in which she will not be taking someone else's place.

Key words: family, woman, relationships, home, history, love.